

За ово своје исцрпно истраживање живота и хуманитарног рада кнегиње Јелене Карађорђевић-Романов историчар Галина Игоревна Шевцова свакако заслужује нову захвалност српске јавности, јер је многе појединости везане за ратне године у Србији успела пронаћи, објавити и постарати се да буду доступне и на српском језику. Истина, за то дугујемо захвалност и њеним бројним пријатељима и помагачима у Србији који су се ослонили на препоруку руских критичара. Руско издање књиге је 2018. године постало лауреат московског IX међународног књижевног форума.

Алексеј АРСЕЊЕВ

Marijana Mraović. *Od surove stvarnosti do alternativne realnosti. Propaganda vlade Milana Nedića 1941–1944. godine.* Beograd: Medija centar Odbrana, 2019.

Пропаганда је један од кључних феномена модерног друштва. Што је друштво постајало модерније – од раног новог века надаље – пропаганда је постајала значајнија а спектар области друштвеног живота у којима је примењивана се све више ширио. Политичка пропаганда је уз верску била најстарија грана пропаганде. И баш као што је, како рече Клаузевиц, рат наставак политике другим средствима, ратна пропаганда је наставак политичке, истим али далеко радикалнијим средствима. Ово посебно важи за ратове у XX веку: савремено ратовање напреже снаге друштва до крајности, а то се огледа и у пропаганди која постаје још бучнија, једностраннија и агресивнија него у доба мира. Као никад пре или после, ратна пропаганда је достигла свој врхунац током највећег сукоба у историји човечанства, Другог светског рата. Због тога не чуди што о тој теми постоји прилична литература широм света. Рат на територији Југославије је био посебно бруталан и много сложенији него у већини европских земаља, јер су ратна збивања на овом тлу представљала преламање многих интереса домаћих и страних актера. Она су нашла свој одраз и у пропаганди зараћених страна на тој територији – била је подједнако искључива као идеологије чије популаризоване верзије је представљала и као максималистички циљеви зараћених страна на терену. Ниједну од њих није могуће потпуно разумети ако се не осветли и пропаганда којом су се користили ради постизања својих циљева.

Због тога не чуди да је о тој теми код нас писало више аутора. Њихови радови су, међутим, по правилу били посећени само појединим странама овог проблема. Ако су га и сагледавали у целини, било је то на доста уопштеном нивоу. Књига Маријане Мраовић зато представља један од првих заокружених покушаја да се пропаганди једне зараћене стране приступи дубински, аналитички и непристрасно.

Књига о којој је реч се састоји из предговора, седам поглавља и закључка. У предговору (стр. 7–15) ауторка даје преглед значајнијих дела о теми којом се бави, историјских извора које је користила у истраживању, те план своје књиге и главних тема које она обрађује. У уводном поглављу под насловом Појам, особености и развој пропаганде и ратне пропаганде (17–62) објашњен је сам појам пропаганде, дата њена кратка историја и карактеристике, а онда све то примењено на ратну пропаганду. Као сви добри историчари, Маријана Мраовић ове феномене прво ставља у глобални контекст, а онда их истражује на локалном српско-југословенском примеру. Овакав поступак је утолико примеренији што се ратна пропаганда током Другог светског рата производила и ширила на глобалном нивоу а зараћене стране у оба табора су добрим делом „преписивле“ основне пропагандне тезе од својих политичких савезника и идеолошких пријатеља. Други светски рат је, више него иједан пре њега, био идеолошки рат, а пропаганда је требало да идеологију приближи масама: на сопственој страни да би се убедиле у исправност онога за шта су се бориле, а на непријатељској да би се ослабио морал и жеља за борбом. Ауторка је зато посветила пажњу пропаганди свих зараћених страна, прво на глобалном, а онда југословенском нивоу.

Ратна пропаганда владе Милана Недића се уклапала у глобалну слику пропаганде скициране у претходном поглављу. Она је била дубоко уроњена у идеолошке поставке и политичке циљеве Трећег рајха, који је представљао доминантну силу на Балкану и фактичку власт у окупираној Србији између 1941. и 1944. године. Да би објаснила пропаганду Недићеве колаборационистичке владе, ауторка се у другом поглављу, под насловом Идеолошки и политички корени колаборационистичке мисли и пропаганде (63–97) прво окренула објашњењу самог феномена колаборације, да би у другом делу указала на идеолошке изворе европске радикалне деснице. Ово је било нужно јер су идеолози Недићевог режима из тих извора црпили своје идеолошке поставке које су популарисали путем пропаганде. У последњем делу тог поглавља дат је преглед српске деснице у међуратном раздобљу, из чијих редова су потицали Недићеве пропагандисти.

У наредном поглављу, које носи наслов Формирање идеолошке базе пропагандног апарата владе Милана Недића (99–160), приказане су објективне политичке околности у којима се стварала пропаганда српске колаборационистичке владе: однос Немачке и њене пропаганде према Краљевини Југославији, војни пуч у марту 1941, Априлски рат који је он изазвао, окупација и стварање немачког окупационог апарата, а потом и колаборационистичке администрације, прво оличене у Савету комесара Милана Аћимовића, а онда и Владе народног спаса генерала Милана Недића. Уз настанак и делатност колаборационистичког апарата, пажња је посвећена и пропаганди која је пратила те процесе, а при том је полазишна тачка био немачки пропагандни апарат. Ауторка се осврнула и на цензуру која је увек главни вид спречавања непријатељске пропаганде или опречних мишљења у сопственом табору која се често изједначавају са неприја-

тељском пропагандом. Поглавље прати ова питања кроз напето раздобље устанка у Србији, његово фактичко гушење, те деловање владе Милана Недића током наредне две ратне године.

Четврто поглавље је посвећено превасходно пропагандној инфраструктури у окупираној Србији. Оно реконструира структуру пропагандног апарата а даје и краћи друштвено-историјски осврт на живот чиновника тог апарата и услове њиховог рада. У наставку се говори о разним видовима пропаганде у условима немачке окупације у Србији: аудитивној, визуелној, догађајној (кроз сахране и комеморативне скупове) итд. У овом врло јасно и добро структурираном поглављу је дат и преглед листова који су излазили у Србији, али и улоге радија и музике у колаборационистичкој пропаганди. У наредном поглављу, Манифестације пропаганде и њени циљеви (227–289), представљене су манифестације, односно видови пропаганде Недићеве владе: премијерови говори и изјаве, као и праћење председника владе и његових активности у медијима. Велики део поглавља приказује како је функционисала пропаганда на локалном нивоу – у окружима и срезовима. Испраћене су и специфичности режимске пропаганде током 1943. и почетком 1944. године када је ратна ситуација почела да се драстично мења на штету Немачке.

Шесто поглавље (291–383), под насловом Виђење ратног пејзажа, кроз пропагандну призму је, уз четврто, вероватно кључно у целој књизи. У њему је дат преглед главних тема којима се Недићева пропаганда бавила – увек верно следећи нацистичку. Реч је пре свега о слици непријатеља која се стварала кроз медије, али и кроз поједине догађаје (као што су били антимасонска и антикомунистичка изложба). Иако су у ауторкином излагању ради прегледности непријатељи подељени, из саме анализе се види да је слика непријатеља најчешће имала више елемената који су се преплитали. Главни непријатељ су били комунисти, па је велики део пропаганде био усмерен на стварање што црње слике о Совјетском Савезу и комунистичком друштвеном систему. Специфичност ове пропаганде у Србији је била та што се морало водити рачуна о традиционалним проруским симпатијама локалног становништва, тако да је комунистички систем у СССР-у требало приказати као нешто што је у суштини одвојено од руског народа. Везана за антикомунистичку пропаганду је била и антисемитска, будући да је у нацистичкој идеологији антисемитизам заузимао подједнако истакнуто место као и антикомунизам. Ауторка је на више примера добро приказала како су се ове две основне нити нацистичке, а и колаборационистичке пропаганде преплитале. Трећа нит везана више за антисемитизам је била и пропаганда о штетности масонерије, која се ширила и у Србији као и у другим земљама које су нацисти окупирали. Занимљив је и део овог поглавља који говори о томе како је у колаборационистичким медијима била представљена Независна Држава Хрватска. Та нацистичка творевина је била носилац највећих злочина против Срба (за које је Недићев режим тврдио да их штити), али се

као немачка савезница ипак није могла сувише отворено критиковати. Ауторка је приказала како је службена пропаганда излазила на крај са овим „врћим пропагандним кромпиром“.

Насупрот НДХ, партизани су са пропагандне стране били много лакши задатак: антикомунистичке идеолошке поставке и вести о стварним или измишљеним ексцесима Народноослободилачке војске су пружали јасне путоказе како треба писати о партизанима: као о комунистичком олошу састављеном највећим делом од туђинаца и тек малог броја заблуделих Срба. Четници су, с друге стране, такође били делимично шкакљив проблем: они су били неоспорно Срби и монархисти, као и Недићев режим, али су (бар теоретски) били противници Немаца. Пропаганда је имала деликатан задатак да их осуди као политичке противнке, али да их ипак потпуно не одбаца – утолико пре што су они у пракси често сарађивали са немачким властима, али и деловима саме Недићеве администрације.

Последње поглавље, насловљено Дани искушења (385–394), најкраће је и оно говори о крају колаборационистичког режима. Будући да оно има мало везе са пропагандом, могло је мирне душе бити изостављено. Уместо њега боље је било да се ова, иначе врло добра књига заврши закључком који би сумирао резултате истраживања и ауторкина сазнања о теми. Главни текст (који је прошаран добрим илустрацијама) завршава се прилозима (395–406) – факсимилима докумената, насловних страна листова и фотографијама, а на самом крају је дат преглед коришћених извора и литературе (407–430). Нажалост, изостао је регистар имена, који је пожељан у свакој научној монографији, а у делу овог типа би био посебно користан.

Књига Маријане Мраовић о пропаганди колаборационистичке владе Милана Недића истовремено представља синтезу радова претходних истраживача и истраживања саме ауторке. Као таква она је врло информативна, аналитичка и добро уклопљена у шири међународни контекст – како у тематском тако и у истраживачком смислу. У одговарајућој мери је заступљено оно што је опште и што тематику књиге смешта у ратну пропаганду и њено истраживање на светском нивоу, а истовремено јасно су показане специфичности пропаганде српске колаборационистичке владе у контексту нацистичке ратне пропаганде. Због свих својих врлина она се придружује растућем броју квалитетних монографија које последњих десетак година бацају ново и потпуније светло на режим Милана Недића, а тиме и на Србију у Другом светском рату. Због својих квалитета ово дело ће бити корисно не само историчарима овог периода већ и социолозима, психолозима и маркетиншким стручњацима, али свакако и широј читалачкој публици.

Зоран ЈАЊЕТОВИЋ